

**М. РЫСКУЛБЕКОВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ ЭКОНОМИКАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Н. ИСАНОВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК
КУРУЛУШ, ТРАНСПОРТ ЖАНА АРХИТЕКТУРА УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 0822.646 диссертациялык кеңеши

Кол жазмакугунда
УДК :658.14.011.1:614.446.3

Элчибаева Айзуура Замирбековна

**Кыргыз Республикасынын санитардык эпидемиологиялык кызматын
каржылоону өнүктүрүү**

08.00.05 – экономика жана эл чарбасынын башкаруу

экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденүү үчүн жазылган

АВТОРЕФЕРАТ

БИШКЕК 2022

Диссертациялык иш К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин экономикалык программа жана башкаруу кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи:

Бексултанов Азисбек Абдилкариевич, экономика илимдеринин доктору, М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин эл аралык финансы жана экономикалык коопсуздук кафедрасынын доценти

Расмий оппоненттер:

Абдиев Мурат Журатович, экономика илимдеринин доктору, М. М. Адышев атындагы Ош технологиялык университетинин бухгалтердик эсеп жана аудит кафедрасынын доценти

Досалиев Бакытнур Аманович, экономика илимдеринин кандидаты, Ж.Абдрахманов атындагы Президенттин алдындагы башкаруу академиясынын экономика жана менеджмент кафедрасынын доценти

Жетектөөчү уюм:

Кыргызстан Эл аралык университетинин экономика жана башкаруу кафедрасы, дареги: 720001, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Чүй пр. 255, №307- кабинет

Диссертациялык ишти коргоо 2022 - жылдын 27 майында саат 13.00 дө М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетине жана Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетине караштуу экономика илимдеринин доктору (кандидаты) илимий даражасын алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.22.464 диссертациялык кеңешинин отурумунда өтөт. Дареги: 720022, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58

Диссертация менен М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин (Бишкек шаары, Тоголок Молдо көчөсү- 58), жана Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин (Бишкек шаары, Малдыбаев көч., 38 б) китепканаларында, таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 27- апрелинде таркатылды.

Д 10.22.646 диссертациялык кеңешинин окумуштуу катчысы, э.и.к., доцент

Кадыралиев А.Т.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертация темасынын актуалдуулугу Саламаттык сактоо жаатында каржы тармагынын калыптануусуна карабастан, ар бир өлкөдө, калктын саламаттыгына кам көрүү, эң башкы көйгөй болуп саналат. Андыктан мамлекеттин социалдык саясаттынын орчундуу талаптарынын бири, жарандардын ден соолугуна маанилүү кам көрүү болуп эсептелет.

Бул багыт боюнча тиешелүү көрсөткүчтөргө жетишүү үчүн эң алды, бир катар көрсөткүчтөр менен аныкталат. Буларга медициналык илимдин жетишкендиктерин, инновациялык технологиялар жаатында улуттук саламаттыкты сактоодогу ийгиликтерге жетишүүсү жаңы медициналык борборлордун пайда болушу, мамлекеттик каржылоонун көбөйүшү, адистештирилген медициналык мекемелердин сапаттык жагынан жакшыруусу ж.б.эсептелет.

Учурда калкты медициналык кызматтар менен тейлөөнү камсыз кылуу көйгөйлөрү каржылоонун жаңы жолу менен эле чечилип калбастан, жогорку технологиялуу медициналык тейлөө көрсөтүүнү жаңылоо үчүн чечкиндүү жана алгылыктуу кадамдар жасалышы керек.

Сапаттуу медициналык тейлөөлөрдү көрсөтүү боюнча саламаттык сактоо тармагы өнүгүүнүн белгилүү баскычына өтүп жаткандыгын атоого болот. Эгерде тейлөөнүн ар бир деңгээлинде илимий негизделген стратегиялары иштелип чыкпай туруп, аларды өркүндөтүү мүмкүн эмес. Андыктан, медициналык кызматтын тутумун туруктуу өнүктүрүүнүн стратегиялык жана учурдагы пландарын даярдап, уюштуруучулук, каржылык жана маалыматтык механизмдерин, айрыкча аймактык, жергиликтүү жана өз алдынча саламаттык сактоо мекемелеринин деңгээлинде түзүү керек.

Иликтөөлөр көрсөткөндөй, калктын ден соолугу убакыт өткөн сайын начарлоодо. Мындай жагдайдын келип чыгышы инфляциянын өсүшүнө, жашоо деңгээлинин төмөндөшүнө, коомдогу экономикалык жана саясий туруксуздуктун, ошондой эле саламаттыкты сактоо мекемелеринин начар иштешине тыгыз байланыштуу болуп саналат.

Каржылык көйгөйлөрдү чечүүгө милдеттүү медициналык камсыздандырууну киргизүүсү да жетиштүү натыйжа берген жок. Бүгүнкү күндө Санитардык эпидемиялык кызматындагы мамлекеттик каржылоо жаатында азырынча алдыга жылуу байкала элек. Тармактын каржылык ресурстарын натыйжалуу пайдаланууга көмөктөшүүчү, саламаттыкты сактоого сарптоолорду пландаштыруу жеткиликтүү иштелип чыккан эмес.

Андыктан, Санитардык эпидемиологиялык кызматындагы каржылоого байланыштуу көйгөйлөрдү иликтөө, диссертациянын темасынын, актуалдуулугун ырастайт. Коомдун социалдык бакубаттуулугу өлкөдөгү саламаттыкты сактоо тармагынын абалынан көз каранды экендигин эске алып, саламаттыкты сактоонун киреше базасын чындоого жардам бере турган натыйжалуу каржылык механизмди түзүү зарыл. Бул ар бир медициналык мекеменин экономикалык туруктуулугуна жана натыйжалуугуна кепилдик берет. Бул механизм колдо бар каражаттарды сарамжалдуу пайдаланууга мүмкүнчүлүк түзөт, өлкөнүн калкына сапаттуу медициналык жардам көрсөтүүнү камсыз кылат. Бул көйгөйдү чечүү үчүн, Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо тармагын, каржылык көзөмөлүнүн негизин, максаттарын, ошондой эле

каржылык ресурстарды пайдалануунун жолдорун аныктоочу комплекстүү илимий изилдөө иштерин жүргүзүү учурдун талабына дал келет.

Санитардык эпидемиологиялык мекемелерин каржылоону өнүктүрүүнүн негизги жолдору, көрсөтүлгөн кызматтын сапатын жакшыртууга жана калкка акы төлөнүүчү медициналык кызматтардын түрлөрүн кеңейтүүгө шарт түзөт.

Саламаттыкты сактоо тармагындагы көйгөйлөр көптөгөн орус окумуштуулары жана экономисттери тарабынан изилденген: Л. И. Абалкин (2000), Л. А. Дробозина (2001), А. Н. Козырин (2009), И. Б. Лагутин (2010), М. В. Мельник (2008). Кыргызстанда бул көйгөйдүн ар кандай аспектилерин төмөнкү белгилүү окумуштуулардын эмгектеринде чагылдырылган: А. А. Саякбаева (2002), С. А. Турсунова (2004), К. Д. Биримкулова (2009), А. А. Абдулаева (2011), А. С. Сарыбаев (2012), А. А. Бексултанов (2016) ж.б.

Диссертация темасынын приоритеттүү илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илим мекемелеринин негизги изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациялык изилдөөдө азыркы учурда, саламаттык сактоо тармагындагы, өзгөчө санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоодогу түзүлүп жаткан программалардын ишке ашырышын жана каржылоону жакшыртуу, иштелип чыккан модельдерди ишке ашыруу боюнча сунуштарды иштеп чыгууга багытталган илимий иштердин алкагында жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Изилдөөнүн максаты – заманбап талаптарга жана базар мамилелеринин мыйзамдарына жооп берген санитардык-эпидемиологиялык кызматын каржылоо жана анын көзөмөлүн жогорулатуу болуп эсептелет.

Бул максатка жетүү үчүн төмөнкү **милдеттерди** чечүү зарыл болду:

1. санитардык эпидемиологиялык кызматка бөлүнгөн каржылык ресурстардын маңызын жана маанисин иликтөө;
2. аймактар боюнча саламаттык сактоону каржылоо жолун иликтөө жүргүзүү;
3. санитардык эпидемиологиялык кызматтынын мекемелерин каржылоонун кошумча булактарын тартууну изилдөө;
4. санитардык эпидемиологиялык кызматтынын мекемелерин талдоо **ж.б** кызмат көрсөтүүдө каржылык булактарын натыйжалуу пайдалануу жолун сунуштоо;
5. Өнүккөн чет өлкөлөрдөгү Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын каржы булагынын негизги багыттары жана чет өлкөлүк тажрыйбаны колдонуу жолдору;
6. Санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоону жөнгө салууну өркүндөтүү багыттарын талкулоо менен модельдерди колдонууну сунуштоо.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдү камтыйт: **Автор** базар мамилелеринин шарттарында бюджеттик мекемелеринин, бюджеттик каражаттардын туура пайдаланууну эске алуу менен Санитардык эпидемиологиялык кызматында каржылоону өнүктүрүү жана келечегин баалоого аракет кылган.

Изилдөөнүн алкагында илимий жаңылыктарды тастыктаган төмөнкү жыйынтыктарга жетишилди:

– базар мамилелеринин шартында бюджеттик мекемелердеги, айрыкча

Санитардык-эпидемиологиялык кызматында өзүн-өзү каржылоо жана аны туура колдонуу жолдору аныкталды;

- бюджеттик мекемелердин каржы булактарын колдонууда өнүккөн чет өлкөлөрдүн мисалында, Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын каржы булагын түзүү багыттары сунушталды;

- Кыргызстанда санитардык-эпидемиологиялык кызматынын ар бир мекемесинде бюджеттик каражаттардын колдонулушунун өзгөчөлүктөрү жана бюджеттик каражаттарды пайдалануунун натыйжалуу жолдору көрсөтүлдү;

- каржылык жыл бүткөндөн кийин, бюджеттик мекемелердин каржы ишинин натыйжалуулугун баалоо жана бюджеттик каражаттарды туура пайдалануу ыкмалары сунушталды (санитардык-эпидемиологиялык кызматынын мисалында);

- санитардык эпидемиологиялык кызматында, өнүккөн чет өлкөлөрдө ийгиликтүү колдонулган модельдерди колдонуу зарылдыгы далилденди;

- санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоону жөнгө салууну өркүндөтүү багыттары талкууланды жана модельдерди колдонуу үчүн сунуштар иштелип чыкты.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык мааниси.

Бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында, калктын өзгөрүп жаткан муктаждыктарына шайкеш келген коомдук саламаттык сактоонун практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүү жана кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул көйгөйдү чечүү санитардык эпидемиологиялык кызматынын зарыл элементине айланган жана акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүнүн ар кандай формаларын чагылдырган санитардык эпидемиологиялык кызматында ишкердикти өнүктүрүү болуп саналат. Изилдөөнүн практикалык мааниси болуп каржылоонун жана каржылык көзөмөлдүн натыйжалуу механизмин түзүүгө, базар мамилелеринин муктаждыктарына жооп берген каржылык ресурстарды бөлүштүрүүгө багытталган, алардын айрымдары мамлекеттик жана жеке медициналык мекемелерде каржылык көзөмөлдү түзүүгө кызыкдар болушу мүмкүн.

Санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоо тутумун өркүндөтүү, бир жагынан, тармактын социалдык, экономикалык жана уюштуруучулук көйгөйлөрүн чечүүгө мүмкүндүк берет, экинчи жагынан, бул калктын ден-соолугуна, адам капиталын көбөйтүүгө оң таасирин тийгизиши мүмкүн.

Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылык көзөмөлдөөнү өнүктүрүү жана медициналык кызмат көрсөтүүнү көзөмөлдөө комитетин түзүү, анын каржылык абалын жакшыртат; санитардык эпидемиологиялык борборлордун ресурстарын бөлүштүрүү жана каржылык көзөмөлдүн натыйжалуулугун жогорулатуу, алардын функцияларын мыйзамдаштыруу, акыркы натыйжалар үчүн жоопкерчилик болуп саналат.

Бул материалдар "Каржы жана насыя", "Бюджеттик уюмдардагы көзөмөл жана аудит", "Уюмдун каржылык-чарбалык ишин талдоо жана диагностикасы", "Бюджеттик уюмдардын ишин талдоо жана аудит" "Кыргыз Республикасынын каржысы", "Мамлекеттик каржы" сабактарын өтүүдө колдонулат.

Диссертациялык изилдөөнүн экономикалык мааниси, автор тарабынан алынган натыйжалар, теориялык тыянактар жана изилдөөлөрдүн жүрүшүндө негизделген сунуштар, Саламаттык сактоо министрлигинин санитардык-

эпидемиологиялык кызматында, каржылык башкаруу чөйрөсүндө андан аркы теориялык жана прикладдык изилдөөлөргө негиз боло алат.

Коргоого берилген диссертациянын негизги жоболору:

- Санитардык-эпидемиологиялык тармагынын каржы булагы жана каржылоо жолун сунуштоосу тереңдетилди;
- Базар мамилелердин шартында бюджеттик мекемелердеги (Санитардык-эпидемиологиялык кызматында) өзүн-өзү каржылоо жана аны колдонуу жолдору берилди;
- Өнүккөн чет өлкөлөрдө бюджеттик мекемелерде (Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын) каржы булагынын негизги багыттары жана чет өлкөлүк тажрыйбаны колдонуу менен иш алып баруу сунушу берилди;
- Кыргыз Республикасынын санитардык-эпидемиологиялык тармагынын бюджеттик каражаттарын колдонуу боюнча өзгөчөлүктөрү такталды;
- Бюджеттик мекемелердин каржы ишинин натыйжалуулугун баалоо жана бюджеттик каражаттарды пайдалануу ыкмалары далилденди (санитардык-эпидемиологиялык кызматынын мисалында);
- Бюджеттик каражаттарды колдонуу боюнча ички жана сырткы көзөмөлдү жүргүзүү такталды.

Изилденүүчүнүн жеке салымы. Изилдөөнүн натыйжасында Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын каржылоосун өнүктүрүү, жана аны башкарууну өркүндөтүү боюнча ар кандай ыкмаларды, чет өлкөлөрдөгү каржылоону колдонуу менен каржылоо механизмдеринин практикалык сунуштарын иштеп чыгуу.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы: Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыктарынын ишенимдүүлүгү жана баалуулугу Санитардык эпидемиологиялык кызматынын тиешелүү ишке ашыруу актылары менен ырасталды жана негизги жоболору илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда жана форумдарда, университеттин тегерек столдорунда жана ЖОЖдордо билдирилди жана талкууланылды.

Диссертациялык иштин натыйжаларын басылмаларда чагылдыруу толуктугу. Изилдөөчүнүн материалдарынын негизинде 10 илимий эмгек басылып чыккан, анын 13.4 бб. Жалпы саны 165 упай.

Диссертациялык иштин түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Жумуштун жалпы көлөмү 167 бет, 26 сүрөт, 25 таблицаны камтыйт.

ИЗИЛДӨӨ ИШИНИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөө темасынын актуалдуулугу, илимий программалар менен байланышы негизделет, изилдөөнүн максаттары жана милдеттери аныкталып, илимий жаңылыгы, алынган натыйжалардын практикалык жана экономикалык мааниси ачылган.

“Саламаттык сактоо тармагындагы санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржы ресурстарын уюштуруунун, башкаруунун жана пайдалануунун теориялык негиздери” деп аталган биринчи бөлүмдө Санитардык эпидемиологиялык кызматынын бюджеттик каржылоону уюштуруу, башкаруу боюнча теориялык аспектилер, санитардык-эпидемиологиялык

кызматындагы акы төлөнүүчү каражаттарды колдонуунун башкаруу өзгөчөлүктөрү жана чет өлкөлөрдө санитардык эпидемиологиялык кызматынын мекемелерин каржылоо жана аны колдонуу тажрыйбасы изилденген.

Саламаттыкты сактоо тармагы – коомдун эң маанилүү социалдык чөйрөсү. Элдин ден соолугу гана эмес, ар бир адамдын өмүрү да саламаттык сактоо тармагынан көз каранды. Мамлекетибиздин ар бир атуулу ден соолугуна кам көрүүгө жана медициналык жардамдарды алууга укуктуу. Коомдун саламаттыгы жана экономика дайым тыгыз байланышта [Саламаттыкты сактоонун тең укуктуулугу жана керектөөчүнүн каржылык коргоо отчету Б. Акказиева, А. Темиров. [Электрондук ресурс]: - Кирүү режими: https://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0003/151248/e95045R. - Баш экрандан].

Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму медициналык кызматтардын натыйжалуулугун, экономикасы жана илимий-техникалык деңгээли менен бирге медициналык жардамдын сапатын эң негизгилердин бири катары карайт. Саламаттык сактоо уюмдарынын бирдей каржылоосу менен, медициналык кызмат көрсөтүүдө, башкарууда жана пациенттерге карата этикалык мамиледе айырмачылыктар байкалат, бул медициналык жардамдын сапатына жана бейтаптардын канааттануусуна таасир этет [Бексултанов, А.А. Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо тармагындагы финансылык отчеттуулуктун өзгөчөлүктөрү [Текст] / А. А. Бексултанов // Илим жаңы технологиялар жана Кыргызстандын инновациялары.- №6.- Бишкек, 2016].

Саламаттык сактоо тармагында акы төлөнүүчү кызматтар мекеменин материалдык-техникалык базасын чыңдоо үчүн кошумча каражаттын булагы болуп саналат, алар мекеменин бюджетинде эске алынат жана мекеменин уставдык милдеттерин аткарууга, ошондой эле медициналык кызматкерлердин ишин стимулдаштырууга бөлүнөт. Бирок иш жүзүндө акы төлөнүүчү кызматтардын жергиликтүү натыйжалуулукка таасири тарифтердин деңгээли жана кирешелердин бөлүштүрүлүшү менен аныкталат. Эгерде тариф туура бааланбай калса жана кызматкерлер тийиштүү эмгек акы алышпаса, анда акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүгө түрткү азаят, демек инвестицияланган ресурстардын кирешелүүлүгүндө реалдуу өсүштөр жок.

Акы төлөнүүчү кызматтардын көлөмүн жасалма жол менен кеңейтүүнүн формалары ар түрдүү. Бул тармактын иштешинин кымбат механизмдин азыктандырат, тажрыйбасыз дарыгерлердин ашыкча кубаттуулугун системадан чыгарып салуу мүмкүнчүлүгүн чектейт. Ашыкча кубаттуулукту сактоо үчүн кошумча чыгымдар начар маалымат алган бейтапка өткөрүлүп берилет.

Кошумча төлөмдөрдү киргизүү медициналык жардамды сатып алуу функциясынын бардык параметрлерине таасир этүүчү системалуу өзгөрүүлөр шартында гана реалдуу натыйжа бере алат деп ырастоого болот. Каржылык колдоо бөлүгүндө медициналык кызмат акы төлөгөн ар кандай тутумдун адекваттуу иштеши үчүн баа түзүү ыкмаларын колдонуу зарыл жана жетекчи тарабынан каржылык башкарууда мыйзамдардын сакталышы абзел.

Иликтелген көрсөткүчтөрдү талдап, калктын жан башына чыгымдарынын өсүшү туруктуу экендигин белгилей кетсек болот - жылына 1% га көбөйүү, бул болжол менен Кыргыз Республикасында инфляциянын өсүшүнө туура келет. Жан башына сарпталган мамлекеттик чыгымдардын өсүшү жогорку өсүшкө ээ, бул региондун социалдык өнүгүү деңгээлинин жогорулагандыгын билдирет. Ошондой эле, калктын чыгашалар үлүшүндө кайра бөлүштүрүүнү байкоого болот. Ар

кандай медициналык мекемелерде, дары-дармектерге баа ар кандай, бул кирешелердин калкалоочу жайын мүнөздөйт [Кыргыз Республикасынын Социалдык фонду жөнүндө [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын Мыйзамы. Реп. 2004-жылдын 2-августундагы № 103 2009-ж. № 219, 2010-жылдын 25-февралы № 35, 2011-жылдын 21-июнундагы № 50, 2011-жылдын 6-октябры № 166, 2012-жылдын 29-октябры № 175, 2012-жылдын 22-майы. 115, 2015-жылдын 3-августу № 212, 2016-жылдын 17-ноябры, № 178). - Кирүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1502>].

Санитардык эпидемиологиялык кызматта башка тармактардай эле материалдык, адамдык жана каржылык ресурстардын көп көлөмүн талап кылат.

Саламаттыкты сактоо мекемелери тарабынан калкка акы төлөнүүчү медициналык кызматтардын бардык түрлөрүнүн баалары Кыргыз республикасынын экономика жана коммерция министирлигине караштуу Монополияга каршы жөнгө салуу кызматы тарабынан бекитилет. Жеке жактар, мекеме ишканалар менен келишимдин негизинде акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүлөт.

Бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында, калктын өзгөрүп жаткан муктаждыктарына шайкеш келген коомдук саламаттык сактоонун практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүү жана кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул көйгөйдү чечүү санитардык эпидемиологиялык кызматынын зарыл элементине айланган жана акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүнүн ар кандай формаларын чагылдырган санитардык эпидемиологиялык кызматында ишкердикти өнүктүрүү болуп саналат.

Акыркы ондогон жылдарда медицинаны жетишсиз каржылоо Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгына таасирин тийгизди. Ошондуктан, башкарууда ишти жөнөкөйлөтүү үчүн, биздин оюбузча, медициналык мекемелер көрсөткөн бардык акы төлөнүүчү медициналык кызматтар Республика боюнча бирдей топтоштурулушу керек.

Акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүнүн негизги максаты калктын ден соолугун сактоого Мамлекеттик кепилдик берүү программасынан тышкары, кошумча медициналык кызматтарды көрсөтүү болуп саналат.

Акы төлөө медициналык иш-аракеттерден алынган каражаттарды пайдалануу мекемелердин экономикалык абалынын туруктуулугун сактоого мүмкүндүк берди, материалдык-техникалык базаны бекемдөө, толук эмес каржылоону толуктоо, кызматкерлердин финансылык абалын кошумча жумуш менен камсыз кылуу аркылуу жакшыртуу.

Кирешелердин түзүмү саламаттык сактоо мекемелери 2016-2020-жж. кирешелердин жана чыгашалардын түзүмүндө олку-солкулуктун бар экендигин көрсөтүп турат.

Дүйнөлүк саламаттык сактоо системаларын салыштырып карасак, либертардык принципке негизделген башка саламаттык сактоо системалары (АКШнын саламаттык сактоо системасы) бар экендигин унутпаш керек.

Жалпысынан, тажрыйба көрсөткөндөй, ички көзөмөлдөө тутумунун алсыздыгы, кемчиликтер жана эреже бузуулар уюмдардын жетекчилеринин да, орто менеджерлердин да натыйжасыз каржылык көзөмөлүнүн натыйжасы. Медициналык мекемелердин бюджетти жана сатып алуулардын пландары иш жүзүндөгү муктаждыктарды кылдат иликтөөсүз, негизсиз төлөөгө жана бюджеттик каражаттарды туура эмес пайдаланууга жол берилбестен, жана сатып алуулар бөлүмдөрү өз милдеттерин аткара алышпайт. Акылга сыярлык,

эффективдүүлүк жана экономика жагынан жеткиликтүү ресурстарды адилетсиз башкаруу менен байланышкан тобокелдиктер бар, алар жалпысынан максаттарга жана милдеттерге жетишүүгө терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

“Кыргыз республикасынын санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылык абалын талдоо” деп аталган экинчи бөлүмдө санитардык эпидемиологиялык кызматынын бюджеттик каражатынын колдонулушу каралды, санитардык эпидемиологиялык кызматынын өзүн-өзү каржылоонун жана акы төлөө кызматынын абалын каржылоосу изилденди.

Изилдөөнүн объектиси - Кыргыз Республикасынын саламаттыкты сактоодогу санитардык эпидемиологиялык кызматы.

Изилдөөнүн предмети – Санитардык эпидемиологиялык кызматында каржылоонун өнүктүрүү жолдору.

Изилдөөнүн методдору –Бул изилдөөдө жалпы илимий методдор - ырааттуулук, логикалык анализ жана синтез, жалпылоо, саноо, салыштыруу, моделдөө сыяктуу изилдөө ыкмалары колдонулду, алар изилденип жаткан объектинин өнүгүшүнүн негизги көйгөйлөрүн бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Андан ары таанып -билүүнүн атайын илимий методдору: салыштырмалуу укуктук, статистикалык- экономикалык, экономикалык-математикалык методдор колдонулду, бул изилдөөнүн айрым элементтерин аныктоого, аларды салыштырууга жана ушул негизде керектүү жана ар тараптуу тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берди.

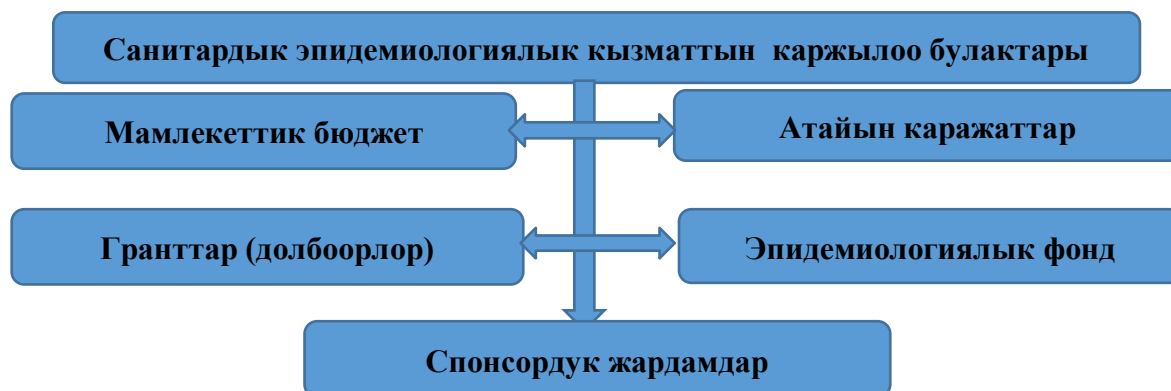
Мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык кызматынын негизги милдети Кыргыз Республикасында санитардык-гигиеналык, санитардык эпидемияга каршы айлана-чөйрөнүн булгануусун жоюу жана алдын алуу, калктын эмгек шарттарын, жашоосун жана эс алуусун жакшыртуу, жугуштуу оорунун алдын алуу жана төмөндөшү боюнча көзөмөл жүргүзүү болуп саналат.

Азыркы учурда Кыргызстанда улуттук статистика комитетинин жана саламаттыкты сактоо министрлигинин маалыматтарынын негизинде оорукана мекемелеринин саны 184, алгачкы медициналык-санитардык жардам көрсөтүүчү мекемелердин саны 102, фельдшердик-акушердик пункттардын саны 1053, санитардык эпидемиологиялык кызматынын мекемелеринин саны 73. Алардын ичинен милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонду, саламаттыкты сактоо министрлиги, атайын каражаттардан жана эл аралык проектилер аркылуу каржыланышат.

Саламаттык сактоо тармагы чөйрөсү базар мамилелердин активдүү катышуучусу болуп, экономикалык жактан өнүккөн тармак катары жана квалификациялуу башкаруу тармагын талап кылат.

Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын акча каражаттары тышкы булактардан түшкөн каражаттардан жана өздүк топтоолордон түзүлөт. Өздүк каражаттар акы төлөнүүчү кызматтардын кирешелеринин эсебинен толукталат. Өздүк каражаттар мекеменин туруктуулугунун өбөлгөсү болуп саналат.

Санитардык эпидемиологиялык кызматтын каржылоосу башка тармактардай эле бюджеттик, атайын каражаттардан жана гранттык каржылоо булактарынан каржыланат (сүрөт 2.1). Санитардык эпидемиологиялык кызматынын ишин камсыз кылуу үчүн республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден акысыз бөлүнүүчү каржылоолор каржы ресурстарынын негизги булактары болуп саналат.

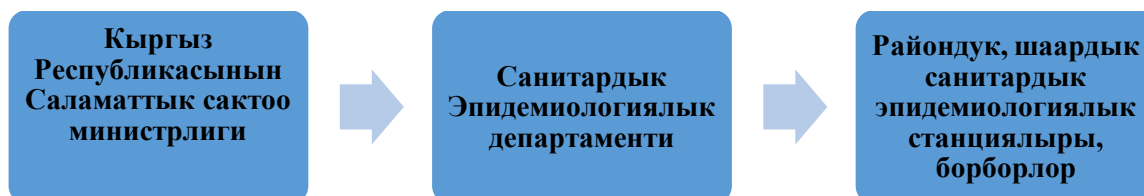
Сүрөт 2.1. Санитардык эпидемиологиялык кызматтын каржылоо булактары.

Булак: [Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин маалыматынын негизинде түзүлгөн [Электрондук ресурс].- Кирүү режими:<https://med.kg/budget>.- Баш.экрандан].

Медициналык камсыздандыруу жөнүндө Мыйзамга ылайык дарылоо мекемелери мамлекеттик медициналык каржылоо фондусунун (ММКФ) акча каражаттарынан алышат.

Медициналык мекемеге, ишканалар жана ишкерлер кайрымдуулук, демөөрчүлүк, ошондой эле жергиликтүү жана чет өлкөлүк долбоорлор түрүндө каржылык ресурстарды бере алышат.

Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын негизги каржылоосу мамлекеттен бөлүнөт (сүрөт 2.2).

Сүрөт 2.2. Санитардык эпидемиологиялык кызматтын мамлекеттик бюджеттен каржылоосу.

Булак: [Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин маалыматынын негизинде түзүлгөн [Электрондук ресурс].- Кирүү режими:<https://med.kg/budget>.- Баш.экрандан].

Жогорудагы сүрөттө көрсөтүлгөндөй, каржылык жыл башталганда, ар бир бюджеттик мекемеге Каржы министрлиги жана Саламаттык сактоо министрликтери тарабынан белгилүү каржылоо саны бекитилип берилет. Ар бир мекеме бөлүнгөн каржылоо санына смета түзүп, мекеменин жетекчисине бекитилип, Саламаттык сактоо министрлиги тарабынан макулдашылып, Каржы министрлигине тапшырылат. Бекитилген сметанын негизинде ай сайын санитардык эпидемиологиялык кызматынын мекемелери каржылоо алышат. Бюджеттик каржылоону колдонууда, ар бир мекеме өз алдынча райондук казынадан ачылган эсеп аркылуу, бекитилген мыйзамдардын, жоболордун негизинде иш алып барышат.

Акы төлөнүүчү медициналык кызматка акы төлөөнүн негизги булактары болуп, жарандардын жеке акы төлөөсү саналат. Жарандар, менчик жана мамлекеттик мекеме ишканалар өз каалоосу менен Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын акы төлөнүүчү кызматын сатып ала алышат. Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын акы төлөнүүчү кызматын сатып

алууда камсыздандыруу полиси колдонулбайт. Камсыздандыруу полиси жарандар жугуштуу оору менен же башка оору менен ооруп, ооруканага түшкөн убакта, дарылануу убагында бейтаптарга арбын пайда берет, же эч нерсе төлөшпөйт, же төлөмдөрдү аз төлөшөт. [Шавшуков, В.М. Дүйнөлүк финансынын россиялык сегментинин калыптанышы [Текст] / С.О. Шавшуков. – М., 2001.- [Электрондук ресурс].- Кирүү режими:<https://www.dissercat.com/content/formirovanie-rossiiskogo-segmenta-globalnykh-finansov> - Баш экрандан].

Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын уюмдары калк үчүн медициналык жардам көрсөтүүнүн ар кандай шарттары жана ар кандай наркы бар жогору турган органдар тарабынан бекитилген медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн ар кандай түрлөрүн сунуш кылат. Төлөм, дарыгер берген диагноз жана оорулуу тапшырган анализдер боюнча аныкталат. Ошентип, саламаттык сактоо тармагы акы төлөнүүчү медициналык кызматтын баасында ооруп калуу тобокелин эсепке алат. Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын мекемелери өкмөттүн токтомдорунун, жеке кайрылуулардын, министрликтин буйругунун негизинде акысыз кызмат көрсөтүшү мүмкүн.

Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын мекемелери мамлекеттик бюджеттен киши башына бөлүнгөн чен боюнча каржылоо алышат. Алар баардык бюджеттик мекемелердин, өзгөчө социалдык мекемелердин эпидемиологиялык кырдаалды көзөмөлгө алышат. Өздөрүнүн бекитилген иш планынын негизинде текшерүүлөрдү жүргүзүп турушат. Ал эми жеке ишканаларды, тамактануу жайларын, соода борборлорун, маданий борборлорду да текшерип, эгерде талапка жооп бербесе тиешелүү өлчөмдө штраф салынып, тиешелүү эсепке которушат.

Андан сырткары сырттан кирген тамак аштарга да катуу лабораториялык текшерүү жүргүзүшөт. Кыргыз Республикасынын Каржы жана экономика министрлигинин Антимонополиялык агентствонунун макулдугунун негизинде бекитилген акы төлөнүүчү кызматтардын баардыгын тиешелүү аймактагы санитардык эпидемиологиялык станциянын кызматкерлери тарабынан көргөзүлүп, акча каражаттары тиешелүү эсепке которулат.

Атайын каражат эсебиндеги акча каражаты, бюджеттик каражат сыяктуу эле, каржылык жылдын башында кирешелерге, чыгымдарга смета түзүлүп, тиешелүү мекемелер аркылуу бекитилип, райондук казына аркылуу колдонулат. Эгерде, жылдын башында атайын каражат эсебинде калдык калса, ага да өзүнчө смета түзүлүп, бекитилип, колдонууга мүмкүнчүлүк алышат.

Сметаны түзүүдө, алардын аткарылышы, береселерди төлөөнү бөлүштүрүү жоопкерчилиги санитардык эпидемиологиялык мекемелердин жетекчилигине жүктөлөт. Адатта, бул суммалар чыгымдоо сметасында көрсөтүлгөндөй, мекемелердин негизги муктаждыктары үчүн бөлүштүрүлөт [Мамлекеттик гарантия программасы (ФОМС) КР [Электрондук ресурс]. - 2010. - Кирүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/95157?cl=ru-ru>. - Баш экрандан].

Калкка медициналык жардамды каржылоо жалпы салык салуунун эсебинен түзүлгөн республикалык бюджеттин каражаттарынан ишке ашырылат. Айрым өлкөлөрдө каржылык каражаттардын булагы катары саламаттык сактоо үчүн салыктык түшүүлөр бекитилген [Шавшуков, В.М. Формирование российского сегмента глобальных финансов [Электрондук ресурс] / С.О. Шавшуков. – М., 2001.- Кирүү режими:<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=15994588>. - Баш экрандан].

**2.1 - таблица. Мамлекеттик бюджеттик саламаттык сактоо тармагына
бөлүнгөн чыгымдар 2016-2020-ж.**

Жылдар	Мамлекеттик бюджеттин чыгымдары Жалпы суммасы (млн.сом менен)	Саламаттык сактоо тармагы	
		Жалпы саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн каржы	Санитардык эпидемиологиялык кызматына бөлүнгөн каржы
2016	151543,3	13337,5	1635,7
2017	165916,5	16148,6	1621,5
2018	129 098,1	13 608,6	1589,7
2019	136 116,4	14 009,4	1213,7
2020	171 944,1	17 267,7	1389,1

Булак: 2016-2020 жылдарындагы Кыргызстан цифраларда жыйнагынын негизинде түзүлгөн. [Электрондук ресурс].- Кирүү режими: <http://stat.kg/ru/publications/sbornik-kyrgyzstan-v-cifrah/>- Баш экрандан].

2.1 таблицада көрсөтүлгөндөй, 2016-жылы жалпы республикалык бюджеттин чыгымы 151543,3 млн.сом болсо, анын ичинен 13337,5 млн.сом саламаттык сактоо тармагына 8,8 % пайыз гана бөлүнгөн. Ал эми санитардык эпидемиологиялык кызматына жалпы саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн каржылоонун 12,3 % же 1635,7 млн.сом түзгөн.

Кийинки жылдарга карасак 2017- жылы, жалпы республикалык бюджеттин чыгымы 165916,5 млн.сом болсо, анын ичинен 16148,6 млн.сом саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн же 9,7 % пайыз түзгөн. Ал эми санитардык эпидемиологиялык кызматына жалпы саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн каржылоонун 10,1 % же 1621,5 млн.сомду түзгөн.

2018- жылы жалпы республикалык бюджеттин чыгымы 129098,1 млн.сом болсо, анын ичинен 13 608,6 млн.сом саламаттык сактоо тармагына 10,5 % пайыз бөлүнгөн. Ал эми санитардык эпидемиологиялык кызматына жалпы саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн каржылоонун 11,7 % же 1589,7 млн.сомду түзгөн.

2019- жылы жалпы республикалык бюджеттин чыгымы 136116,4 млн.сом болсо, анын ичинен 14009,4 млн.сом саламаттык сактоо тармагына 10,3 % пайыз бөлүнгөн. Ал эми санитардык эпидемиологиялык кызматына жалпы саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн каржылоонун 8,7 % же 1213,7 млн.сомду түзгөн.

2020 –жылы жалпы республикалык бюджеттин чыгымы 171 944,1млн.сом болсо, анын ичинен 17 267,7 млн.сом саламаттык сактоо тармагына 10,0 % пайыз бөлүнгөн. Ал эми санитардык эпидемиологиялык кызматына жалпы саламаттык сактоо тармагына бөлүнгөн каржылоонун 8,1 % же 1389,1 млн.сомду түзгөн.

Саламаттык сактоону каржылоо саясий артыкчылыктардан көз каранды болот, бул бюджеттик тармактын башкы кемчилиги болуп саналат. Жыл сайын саламаттык сактоо тармагы боюнча бюджеттик каржылоонун өлчөмү бюджеттик чыгымдардын атаандашуучу багыттары менен күрөшүүдө аныкталат. Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык-эпидемиологиялык кызматынын каржылоонун өздөрүнүн белгилүү каржы булактарына тийиштүү.

Санитардык эпидемиологиялык кызматында өнүгүү боюнча азыркы талапка жооп берген нормаларды жана укуктук ченемдерди колдонуу керек, калктын муктаждыгы, жугуштуу оорулардын алдын алуу, аларды дарылоо жана медициналык жардам керектигин аныктоо, алардын жардамы менен смета түзүүдө жана каржы булактарын колдонууда, санитардык эпидемиологиялык

мекемелери кызмат көрсөтүүдө, заманбап материалдык ресурстарды колдонуу үчүн кошумча каражаттарды табууну камсыз кылуу талап кылынат.

Санитардык-эпидемиологиялык кызматындагы акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүнүн наркы Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн алдындагы Мамлекеттик антимонополиялык жөнгө салуу агенттигинин 2019-жылдын 19-июлундагы № 14 “Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин Оорулардын алдын алуу жана мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөл департаменти тарабынан көрсөтүлүүчү акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүлөрдүн тарифтеринин преysкурантын бекитүү” буйругу менен бекитилген.

Ошондой эле Кыргыз Республикасынын Саламаттык сактоо министрлигинин Оорулардын алдын алуу жана мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдөө департаменти тарабынан көрсөтүлүүчү акы төлөнүүчү медициналык кызматтардын тарифтеринин преysкурантын бекитүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 17-майындагы N 271 токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Монополияга каршы жөнгө салуу мамлекеттик агенттиги жөнүндө жобонун негизинде, аткаруу бийлиги тарабынан көрсөтүлүүчү мамлекеттик кызматтардын бирдиктүү тизмесине (реестри) киргизилген.

Акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүдө, орточо баасы 3363 сомду түзөт. Ар бир топтордун ичинде ондогон же бир канча кызматтардын саны бириктирген. Жалпысынан алганда 300гө жакын акы төлөнүүчү кызматтын түрү бар экендиги аныкталды, 2.2 таблицада көрсөтүлгөндөй.

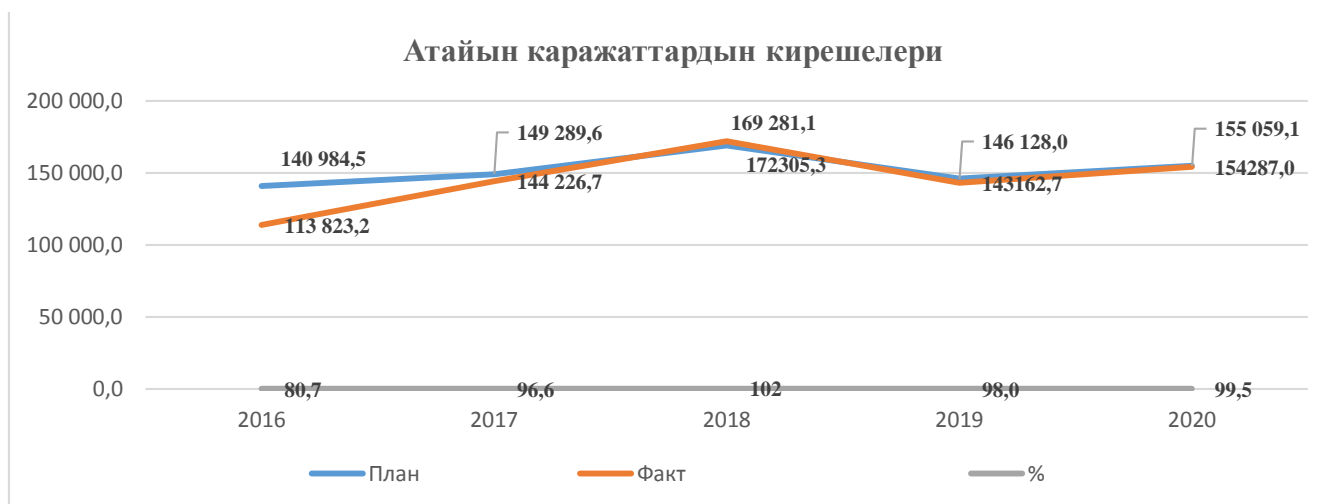
2.2 - таблица. Санитардык-эпидемиологиялык департаментинин акы төлөнүүчү кызматтардын тизмеги

№	Кызматтардын тизмеги	Орточо баасы (сом)
1	Биологиялык анализдер	2344
2	Химиялык анализдер	1138
3	Тамак аштарды текшерүү анализдери	10103
4	Айыл чарба тармагына тиешелүү текшерүү анализдери	2686
5	Курулуш-өндүрүш буюмдарына текшерүү анализдери	3322
6	Парфюмериялык-косметикалык каражаттарга текшерүү анализдери	4018
7	Кийимдерди текшерүү анализдери	1392
8	Транспорттук каражаттарга текшерүү анализдери	1904

Булак: Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министрлигинин отчетунун негизинде түзүлгөн.[Электрондук ресурс]Кирүү режими: <https://med.kg/budget>

Акы төлөнүүчү кызматтар бюджеттик мекемелер бюджеттик каражаттары тарабынан көрсөтө албаган кызматтарды көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет жана медициналык жардамдын сапатын жогорулатууга мүмкүнчүлүк берет. Акы төлөнүүчү кызматтар мекеменин материалдык-техникалык базасын чыңдоо үчүн кошумча каражаттардын булагы болуп саналат, алар анын бюджеттик курамында эсепке алынат жана мекеменин негизги милдеттерин аткаруу, ошондой эле кызматкердин ишине дем берүү үчүн бөлүштүрүлүшүнө шарт түзөт.

Санитардык Эпидемиологиялык кызматынын атайын каражаттарына Каржы министрлиги жана Саламаттык сактоо министрлиги тарабынан бекитилген сметанын аткарылышы төмөндөгүдөй болду. 2016- жылы смета 140984,5 млн. Сомго бекитилсе, 223823,2 млн.сомго аткарылган, же 80,7 % түзгөн (сүрөт 2.3).

Сүрөт 2.3. 2016-2020 жылдарындыгы санитардык эпидемиологиялык кызматтын атайын каражаттарынын киреше бөлүгү

Булак: Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин отчетунун негизинде түзүлгөн. Кирүү режими: <https://med.kg/>.

2017- жылы смета 149289,6 млн. сомго бекитилсе, 144 226,7 млн.сомго аткарылган, же 96,6 % түздү. 2018- жылы смета 169 281,1млн. Сомго бекитилсе, 172305,3млн.сомго аткарылган, же 101,8% түзөт. Ал эми 2019- 2020- жылдары көрсөткүчтөр 98 жана 99,5 % түзгөн (сүрөт 2.4).

Сүрөт 2.4. 2016-2020- жылдарындыгы санитардык эпидемиологиялык кызматтын атайын каражаттарынын чыгымдары

Булак: Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин отчетунун негизинде түзүлгөн. Кирүү режими: <https://med.kg/>.

Жогорудагы сүрөттө көргөзүлгөндөй, Санитардык эпидемиологиялык кызматынын өзүн-өзү каржылоодогу чыгымдардын талдоосу төмөнкүчө болду:

2016- жылга чыгымдардын сметасынын аткарылышы - 63 % , 2017- жылга 81%, 2018- жылы 86% түздү. 2019 – жылы 101%, 2020 – жылга 109 % түзгөн. Жогорку көрсөткүчтөр казыналык эсепте атайын каражаттан калган акча каражаттарды колдонуу менен аткарылган.

Санитардык эпидемиологиялык кызматтын каржылоо, ар кайсы өлкөлөрдө өзүнүн өзгөчөлүктөрү бар. Каржылоонун ар кандай түрлөрүн өркүндөтүүгө болот, жана мамлекеттик каржылоонун түрлөрүн бөлүп кароого болот: милдеттүү медициналык камсыздандыруу тутуму жана саламаттыкты сактоону бюджеттик каржылоо тутуму [Кондраков, Н. П. Бухгалтерский учет в бюджетных организациях [Текст] / Н. П. Кондраков, И. Н. Кондраков. – М., 2008.].

Жогоруда айтылгандардан көрүнүп тургандай, санитардык эпидемиологиялык кызматты башкарууда, чоң өзгөрүүлөрдүн болушу жана

натыйжалуу улуттук моделди түзүү зарылдыгы келип чыгууда. Санитардык эпидемиологиялык кызматтын өзгөртүүлөргө коюлган башкы талаптар, бардык өзгөртүүлөр медициналык кызматкерлердин кызыкчылыктарын камсыз кылуусуна туура келет.

Артыкчылыгы болуп – санитардык эпидемиологиялык кызмат көрсөтүүлөрдүн наркынын жөнгө салуучу фактору болгон жана медициналык жардамдын эң жогорку деңгээли менен мүнөздөлгөн каржылоонун так системасы саналат.

Кемчиликтери: кошумча каржылоо булактарынын жоктугуна байланыштуу санитардык эпидемиологиялык кызматы, тейлөө техникалык жактан жабдылган жана дары-дармек менен камсыздандыруу "камсыздандыруу медицинасы" бар өлкөлөрдүн кызматтарынан төмөн; консерватизм менен айырмаланат, коомдун медициналык жардамга келип чыккан муктаждыктарына тез жооп бере албайт; Санитардык эпидемиологиялык кызматтын бюджетти, өлкөнүн экономикалык абалынан көз каранды.

Диссертациянын үчүнчү бөлүмүндө **Кыргыз Республикасынын санитардык эпидемиологиялык кызматын бюджеттик жана өзүн-өзү каржылоо жолдорун өркүндөтүү**, анын ичинен санитардык эпидемиологиялык кызматынын базар шартында каржылоону реформалоонун жолдору, санитардык эпидемиологиялык кызматынын бюджеттик каржылоону жана акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүү чөйрөсүнөн келип түшкөн каражаттарды өнүктүрүүнүн жолдорун өркүндөтүү боюнча коюлган суроолор каралды.

Бүгүнкү күндө Саламаттык сактоо тармагынын Санитардык эпидемиологиялык кызматынын мамлекеттик бюджеттен каржылоо жетиштүү болбогондуктан тиешелүү иштеринин аткарылышы да жетишсиз. Ошондуктан, жергиликтүү жана чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, бардык тармактарда мамлекеттик бюджеттен жана өзүн – өзү каржылоодо ар бир мекеме долбоорлорду иштеп чыгууда жана жүзөгө ашырууда, алдыга коюлган максаттарды аткаруусу абзел. Санитардык эпидемиологиялык кызматынын мамлекеттик бюджеттен жана өзүн-өзү каржылоодогу долбоорлорду баалоосу төмөнкү критерийлер аркылуу жүргүзүлүшү керек:

- коомго тийген таасири, натыйжалуулугу, экономикалык абалы, өндүрүмдүүлүгү, сарамжалдуулугу, тейлөө сапаты, мамлекеттик башкаруунун сапаты.

Кыргызстанда саламаттыкты сактоону каржылоо реформаларынын ортосундагы шайкештешүүнүн жакшырышы саламаттыкты сактоо тармагында донордук каржылоонун шарттарынын өзгөрүшү менен шартталган.

Экономикалык абалдын жалпы жакшырышына байланыштуу саламаттык сактоо тармагын мамлекеттик каржылоо да көбөйдү. Саламаттык сактоо тармагынын каржылоонун артыкчылыктуу багыттары боюнча жалпы тармактык мамиленин (SWAp) алкагында мамлекеттик чыгымдардын жана Өкмөт тарабынан кабыл алынган милдеттенмелердин аткарылышынын жалпы өсүшү байкалды.

Натыйжада, саламаттык сактоо кызматтарын сатып алуу үчүн алынган каражаттардын аймактар арасында да, саламаттыкты сактоо мекемелеринин арасында да чоң дифференцияланган.

Санитардык эпидемиологиялык кызматынын «Коомдук саламаттыкты сактоо» программасын каржылоо «Саламаттык сактоону программалык каржылоо жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн № 184 токтому (2007-

жылдын 21-майындагы) жана Саламаттык Сактоо Министрлигинин № 291 (7-август 2007) токтому менен мамлекеттик саламаттык сактоо кызматын каржылоонун жаңы ыкмасы мүмкүн болгон. Санитардык эпидемиологиялык кызматынын статьялык эмес (бесстатейное финансирование) каржылоого которулган. Жалпысынан реформа санитардык-эпидемиологиялык кызматтын (СЭС) мекемелерине каржылык ресурстарды бөлүштүрүүдө көбүрөөк мүмкүнчүлүк берүүгө жана реструктуризациялоодон үнөмдөлгөн каражаттарды кайра инвестициялоо үчүн мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө багытталган.

Жан башына (подушевой) каржылоо механизми болгон санитардык-эпидемиологиялык кызматты каржылоонун жаңы ыкмасы, жаңы бюджеттөө процесстерин жана жаңы камсыздоочу төлөм системасын камтыйт, бул негизинен ресурстарды бөлүштүрүүдө ийкемдүүлүккө мүмкүндүк берет.

Санитардык-эпидемиологиялык кызматтын мекемелеринин финансылык абалына баа берүүнүн жана жан башына каржылоо бөлүгүндө тобокелдиктерди аныктоонун натыйжалары боюнча орун алган тобокелдиктерди четтетүү жана финансылык туруктуулукту камсыз кылуу максатында тармак, уюштуруу түзүмү, Санитардык-эпидемиологиялык кызматтын мекемелеринин штаттык саны жана иш-чаралары боюнча сунуштар иштелип чыккан. Санитардык-эпидемиологиялык кызматтын каржылоону реформалоонун баштапкы этабында анын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча чаралар мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдүн борборунун ички уюштуруу түзүмүн оптималдаштырууга багытталган.

Санитардык-эпидемиологиялык кызматта бюджеттен тышкаркы болгон иш-аракеттердин түрлөрү бар, алардан акча каражаттары акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүлөрдөн келип түшөт. Мамлекеттик салыктардын негизги жыйнагы кошумча нарк салыгы, киреше жана пайда салыгы, сатуудан жана акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөрдөн салык, товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн салыктардан түзүлөт. Жыл динамикасында кирешелердин түшүүсүнүн өсүшү байкалууда.

Саламаттык сактоону реформалоонун эң маанилүү формасы - каржылоонун кошумча булактарын издөө, аны ыктыярдуу жана милдеттүү медициналык камсыздандыруу, калктын кошумча төлөмдөрү, акы төлөнүүчү кызматтар, кошумча акылар деп эсептесе болот.

Акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүү жеке медициналык уюмдарга же атайын дайындалган бөлүмдөргө жана коомдук саламаттык сактоо уюмдарына өткөрүлүп берилиши мүмкүн. Албетте, дарылоо барган сайын кымбаттап баратат, анткени жаңы дары-дармектер туруктуу өнүгүп жаткан учурда дарылоо үчүн болжолдуу түрдө баасы жогору, көбүнчө негизсиз баада сатылып жатат, бирок иш жүзүндө алар арзан дары-дармектерди четтетип жатышат. Натыйжада, базар каныктырылынат, андан кийин эң кымбат дары-дармектерди жайылтуу үчүн маркетингдин бардык ыкмалары колдонулат.

2016-2020-жылдарга санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылоо боюнча боюнча эсептик көрсөткүчтөрүн карап көрө турган болсок, бугунку күнгө акы төлөнүүчү кызматтардын орточо баасы 3241 сомдон 3363 сомго чейин көтөрүлдү, 3.1 таблицада көрсөтүлгөндөй.

3.1-таблица. 2016-2020-жылдарга санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылоо боюнча боюнча эсептик көрсөткүчтөр.

Көрсөткүчтөр	Жылдар				
	2016	2017	2018	2019	2020
Бюджеттик каражаттан каржыланганы (млн. сом)	163,6	162,1	158,9	121,4	138,9
Атайын каражаттан келип түшкөн кирешелер (млн. сом)	113,8	144,2	172,3	143,1	154,2
Акы төлөнүүчү кызматтардын саны	293	293	293	296	296
Акы төлөнүүчү кызматтардын орточо баасы (сом)	3241	3241	3264	3363	3363

Булак: 2016-2020 жылдарындагы Кыргызстан цифраларда жыйнагынын негизинде
Кирүү режими: <http://stat.kg/ru/publications/sbornik-kyrgyzstan-v-cifrah/> жана Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин отчетунун негизинде Кирүү режими: <https://med.kg/> түзүлгөн.

Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылоосун өнүктүрүүнүн жолдорун аныктоо, ошондой эле санитардык эпидемиологиялык кызматын өнүктүрүү жолдорунун негиздерин иштеп чыгуу максатында мамлекетти чагылдырган келечектүү көрсөткүчтөрдү эске алуу менен, экономикалык көрсөткүчтөрдү болжолдойбуз.

$$AT_6 = \frac{AK_k (\text{келээрки жыл})}{AK_k (\text{учурдагы жыл})} \times ATK_{\text{саны}} \quad (3.1)$$

Бул жерде: AT_6 – акы төлөөчү баа

AK_k – Атайын каражат кирешеси

$ATK_{\text{саны}}$ – акы төлөөчү кызматтардын саны

Түзүлгөн моделдин сапаты жакшы деп бааланат, анткени орточо жакындoo катасы 10% ашпайт.

Алынган теңдемесин колдонуу менен 2027-жылга чейин Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржы көрсөткүчтөрүнүн маанилерин болжолдоого болот.

Кыргыз Республикасынын Санитардык эпидемиологиялык кызматынын мамлекеттик бюджеттен каржылануусун, өзүн – өзү каржылоодогу атайын каражаттан келип түшкөн кирешелерин, санитардык эпидемиологиялык кызматынын акы төлөнүүчү кызматтарынын көлөмүнүн өсүшүн жана санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылоонун 2027- жылдын аягына чейинки экономикалык болжолдор болмокчу.

3.2. таблицада көрсөтүлгөндөй, келечектеги Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржы көрсөткүчтөрү автор тарабынан түзүлгөн теңдеменин жардамы менен болжолдонгондугун көрүүгө болот.

«Бюджеттик каражаттан каржылоо», «Атайын каражаттан келип түшкөн кирешелер», «Акы төлөнүүчү кызматтардын саны» сыяктуу болжолдуу көрсөткүчтөргө жетишүү үчүн, биздин оюбузча, санитардык эпидемиологиялык кызматы санариптик технологияларды киргизүү зарыл, бул комплексте бардык санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылык башкаруу чечимдерин тездетет, ошондуктан бизди жогорудагы маанилүү болгон болжолдоолорго алып барат.

3.2 -таблица. 2023-2027-жылдарга санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылоонун болжолу боюнча эсептик көрсөткүчтөр.

Көрсөткүчтөрдүн аталышы	күтүлгөн	Божомол				
		2023	2024	2025	2026	2027
Бюджеттик каражаттан каржыланганы (млн. сом)	173,6	217,0	271,3	339,1	423,9	529,4
Атайын каражаттан келип түшкөн кирешелер (млн. сом)	182,0	209,0	242,8	281,7	329,6	392,2
Акы төлөнүүчү кызматтардын саны	290	290	290	290	290	290
Акы төлөнүүчү кызматтардын орточо баасы (сом)	3968,34	4523,52	5347,28	6202,84	7257,32	8636,21

Булак: 2015-2019 жылдарындагы Кыргызстан цифраларда жыйнагынын негизинде Кирүү режими: <http://stat.kg/ru/publications/sbornik-kyrgyzstan-v-cifrah/> жана Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин отчетунун негизинде Кирүү режими: <https://med.kg/>. болжол менен түзүлгөн.

Саламаттык сактоо тутумун каржылоонун булактары болуп мамлекеттик бюджеттин каражаттары (республикалык жана жергиликтүү) жана милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонддору саналат. Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонддору иштеп жаткан жарандар үчүн Кыргыз Республикасынын Социалдык фонду тарабынан чогултулган милдеттүү медициналык камсыздандыруу төгүмдөрүнөн, ошондой эле республиканын бюджетинен келип чыккан калктын аялуу топторунан милдеттүү медициналык камсыздандырууга төгүмдөрдөн түзүлөт [Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Милдеттүү медициналык камсыздандыруу фонду жөнүндө [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. Реп. 2012-жылдын 20-февралындагы No 133 (КР Өкмөтүнүн 2016-жылдын 16-августундагы No 445 токтомдорунун редакцияларына ылайык). - Кирүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93506.1>.

Калкка медициналык кызмат көрсөтүү тутумунун туруктуулугу, ден соолукту коргоо, алдын алуу жана жайылтуу боюнча иш-чаралар саламаттыкты сактоо тармагынын ресурстар колдоосунан көз каранды.

2022-2027-жылдарга максаттуу пландоонун параметрлерине ылайык саламаттыкты сактоодон түшкөн кирешелердин көбөйүшү, саламаттыкты сактоону каржылоонун болжолдонушун камсыз кылууга, калк үчүн финансылык оорчулукту азайтууга, тобокелдиктерди башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатуу, медициналык кызматтын сапатын жана калкка жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу боюнча иш-чараларды пландаштыруу.

Артыкчылыктуу багыттардын бири:

Бюджетти так жөнгө салуучу механизмдердин болушу жана саламаттык сактоо тармагына каражат агымы региондорду каржылоодо теңсиздикти кыскартууга, ресурстарды пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатууга жана калк үчүн каржылык оорчулукту төмөндөтүүгө көмөктөшөт. Биздин оюбузча, төмөнкү иш-чараларды жүргүзүү зарыл [Бюджеттик мекемелерде финансыны башкаруу жана контролдоо жөнүндө жобону бекитүү тууралуу [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. Реп. 2013-жылдын 31-декабрындагы № 722. - Кирүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/99944.1>.

Саламаттык сактоо уюмдарынын бирдей каржылоосу менен, медициналык кызмат көрсөтүүдө, аларды көрсөтүү шарттарында жана пациенттерге карата

этикалык мамиледе айырмачылыктар байкалат, бул медициналык жардамдын сапатына жана бейтаптардын канааттануусуна таасир этет.

Башкаруучулук жана каржылык автономияны бекемдөө шартында саламаттык сактоо уюмдарынын өз ишмердүүлүгүнүн натыйжалары үчүн ролу жана жоопкерчилиги жогорулоодо, дарылоо жана диагностикалык процесстерди оптималдаштырууга, коммуналдык кызматтарга чыгымдарды кыскартууга багытталган компания ичиндеги менеджментти өркүндөтүүнү талап кылат.

Бир катар саламаттык сактоо уюмдары, билим берүү мекемелеринин клиникалык базасы болуп саналат. Саламаттык сактоо уюмдарынын ишин оптимизациялоо шартында билим берүү жана медициналык уюмдардын ортосундагы мамилелерди өркүндөтүү керек, ошондой эле саламаттык сактоо уюмдары консультациялык кызматтарга, лабораториялык диагностикалык тесттерге ж.б. акы төлөө үчүн.

Каржылоону өнүктүрүүнүн негизги багыттары төмөнкүлөрдү камтыйт (3.1-сүрөт):

3.1 - сүрөт. Ден-соолукту чыңоону каржылоону өнүктүрүү боюнча негизги иш-чаралар

Булак: Кыргыз республикасынын саламаттык сактоо министирлигинин отчетунун негизинде Кируу режими: <https://med.kg/>. түзүлгөн.

А. Саламаттык сактоо уюмдарынын иш-аракеттерин калктын муктаждыктарына, санитардык-эпидемиологиялык кырдаалга жана коомдук саламаттыктын абалына жараша стратегиялык пландаштыруу.

В. Коомдук саламаттык сактоо кызматтары, башка саламаттык сактоо уюмдары менен консультациялар, лабораториялык жана диагностикалык тесттер, ошондой эле билим берүү мекемелери менен келишимдик мамилелерди өркүндөтүү жана өрчүштүрүү.

С. Саламаттык сактоо уюмдары тарабынан калктын, коомдун алардын иши жөнүндө маалымдуулугун жогорулатууга багытталган иш-чараларды жүргүзүү.

Акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүлөөрдө, бейтап доктурга баруу үчүн акча төлөйт. Бул факт медициналык кызмат көрсөтүүчү кызматкерди эки жакка жайгаштырат - узак мөөнөттүү ийгиликсиз дарылоо анын кирешесинин өсүшүнө алып келет, бирок ошол эле учурда анын кадыр-баркына доо кетирип, келечекте кирешенин төмөндөшүнө себеп болот. Келишимдин мазмунунда кардар

тарабынан кошумча кызматтар үчүн "ашыкча төлөө" каралган; ачкыч болуп, акы төлөнүүчү медицинанын иштешинин шарты практиканын кеңейиши себеп болот (негизинен, жаңы кардарларды тартуу, оорулуу жана ден-соолугу чың адамдар).

Кыргыз Республикасында саламаттык сактоо тармагын реформалоонун негизги аспектилері төмөнкүлөр:

1) акысыз медициналык жардамдын натыйжалуу мамлекеттик кепилдиктери;

2) кошумча каржылык ресурстардын агымы жана аларды бөлүштүрүүнүн дагы бир принциби;

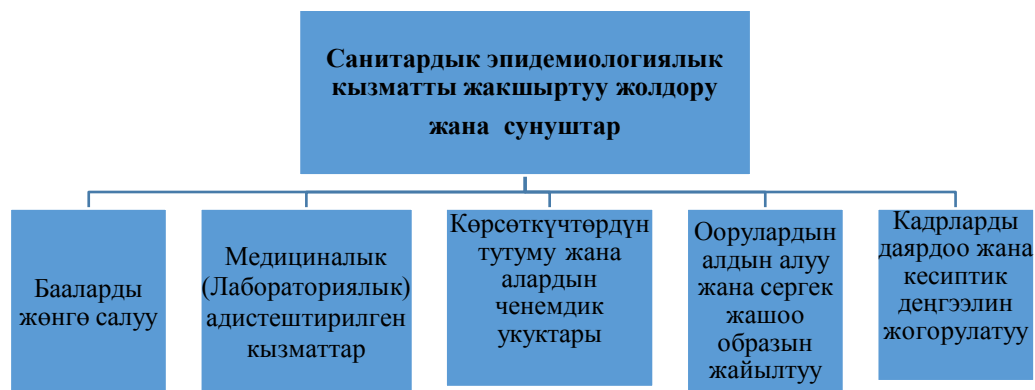
3) Кыргыз Республикасынын бардык аймагында медициналык жардам көрсөтүүгө бирдиктүү мамилени камсыз кылган жакшыраак ченемдик укуктук базаны иштеп чыгуу; медициналык кызмат көрсөтүүлөргө баа системасын бириктирүү үчүн шарттарды түзүү, бирдиктүү формулярдык тутумду киргизүү жолу менен дары-дармек менен камсыз кылуу көлөмүн белгилөө, тиешелүү деңгээлдеги медициналык мекемелер үчүн талап кылынган дары-дармектердин жана дары-дармектердин топтомун аныктоо.

Жылдан жылга каржылоо сметасын түзүүдө санитардык эпидемиологиялык кызматынын салыштырма пайызы төмөндөгүчө болду. 2016- жылы эмгек акы боюнча сметанын жалпы суммасынан алганда 51,6%, 2017- жылгы 53,2 % түзсө, 2018- жылы 54,7%. 2019-жылы – 55,6 %, ал эми 2020- жылы 73,7%. Жылдан жылга эмгек акы боюнча такталган жана бекитилген суммалар 2017- жылы 1,6% пайызга өссө, 2018- жылы 2017- жылга карата 1,5 % өскөн. 2019- жылы 2018- жылга салыштырганда 0,9 % түзгөн. Ал эми 2020- жылы 2019- жылга карата өсүшү 18,8 % өсүү менен каржылоо сметасын түзүшкөн. Баарыбызга белгилүү болгондой, 2020 -жылы COVID-2019 эпидемиологиялык кырдаалга карата санитардык эпидемиологиялык кызматына да чоң күч келгени, эмгек акы чыгым статьяларына кошумча төлөмдөрдү төлөө багытталган.

Андан кийинки салыштыруу талдоосунда чоң пайыздардын бири болгон “Дары дармектерди жана медициналык багыттагы буюмдарды сатып алуу” боюнча да өзгөрүүлөр болгондугу байкалат.

2016- жылы сметанын жалпы суммасынан алганда 15,3%, 2017- жылгы 14,5 % түзсө, 2018- жылы 14,8%. 2019-жылы – 5,4 %, ал эми 2020- жылы 4,6%.

Калган чыгымдардын өзгөрүүлөрдүн болгондугу анча өскөн эмес.

3.2 сүрөт. Саламаттык сактоо тутумун өркүндөтүү боюнча негизги чаралар

Булак: Оорулардын алдын алуу жана мамлекеттик санитардык-эпидемиологиялык көзөмөл департаментинин маалыматынын негизинде [Электрондук ресурс]Кирүү режими: <https://dgsen.kg/> түзүлгөн.

Бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында, калктын өзгөрүп жаткан муктаждыктарына шайкеш келген коомдук саламаттык сактоонун практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүү жана кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул көйгөйдү чечүү санитардык эпидемиологиялык кызматынын зарыл элементине айланган жана акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүнүн ар кандай формаларын чагылдырган санитардык эпидемиологиялык кызматында ишкердикти өнүктүрүү болуп саналат (3.2 - сүрөт).

Акыркы ондогон жылдарда медицинаны жетишсиз каржылоо Кыргыз Республикасынын калкынын саламаттыгына таасирин тийгизди. Анализди жөнөкөйлөтүү үчүн, биздин оюбузча, медициналык мекемелер көрсөткөн бардык акы төлөнүүчү медициналык кызматтар төмөнкүдөй топтоштурулушу керек.

Акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүнүн негизги максаты калктын ден соолугун сактоого Мамлекеттик кепилдик берүү программасынан тышкары, кошумча медициналык кызматтарды көрсөтүү болуп саналат.

Саламаттык сактоо мекемелерин каражатынын кошумча булагы болуп калкка акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүү болуп саналат, алардын кирешелери жыл сайын көбөйүп жатат.

Бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында, калктын өзгөрүп жаткан муктаждыктарына шайкеш келген коомдук саламаттык сактоонун практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүү жана кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул көйгөйдү чечүү санитардык эпидемиологиялык кызматынын зарыл элементине айланган жана акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүнүн ар кандай формаларын чагылдырган санитардык эпидемиологиялык кызматында ишкердикти өнүктүрүү болуп саналат.

Артыкчылыгы болуп – учурдагы санитардык эпидемиологиялык кызматта үч негизги экономикалык моделдин жардамы менен аныктоо. Тактап айтканда жеке медициналык кызматтарды пайдалануу менен базар экономикасынын негизинде түзүлгөн акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүү; бюджеттик каржылоо системасы бар мамлекеттик медициналык уюмдар; социалдык сектордун принциптерине негизделген саламаттык сактоонун мамлекеттик системасы каржылоонун көп каналдуу тутумун жөнгө салууга көзөмөл кылуу.

Кемчиликтери: Медициналык мекемелердин бюджетти жана сатып алуулардын пландары иш жүзүндөгү муктаждыктарды кылдат иликтөөсүз, негизсиз төлөөгө жана бюджеттик каражаттарды туура эмес пайдаланууга жол берилбестен, жана сатып алуулар бөлүмдөрү өз милдеттерин аткара алышпайт. Акылга сыярлык, эффективдүүлүк жана экономика жагынан жеткиликтүү ресурстарды адилетсиз башкаруу менен байланышкан тобокелдиктер бар, алар жалпысынан максаттарга жана милдеттерге жетишүүгө терс таасирин тийгизиши мүмкүн.

КОРУТУНДУ

Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылык абалын жакшыртууга багытталган диссертациялык изилдөө иши бизге төмөнкүдөй тыянактарды жана сунуштарды алууга мүмкүндүк берди.

1. Саламаттык сактоо тармагы – коомдун эң маанилүү социалдык чөйрөсү. Элдин ден соолугу гана эмес, ар бир адамдын өмүрү да саламаттык сактоо тармагынан көз каранды. Саламаттык сактоо тармагына бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында жана практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүүдө, ошондой эле кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул

көйгөйдү чечүү санитардык эпидемиологиялык кызматынын зарыл элементине айланган жана акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүнүн ар кандай формаларын чагылдырган санитардык эпидемиологиялык кызматында ишкердикти өнүктүрүүнү сунуштадык.

2. Саламаттыкты сактоону каржылоо аралаш бюджеттик жана камсыздандыруу мүнөздөмөгө ээ, анда максаттуу программалар, капиталдык салымдар жана башка чыгымдар мамлекеттин эсебинен төлөнөт, ал эми саламаттык сактоо, медициналык камсыздандыруу тутуму аркылуу каржыланат. Санитардык эпидемиологиялык кызматта мамлекеттик модели менен жана жеке медицинанын позитивдүү тажрыйбаларын колдонуу менен социалдык медициналык камсыздандыруу тутуму өркүндөтүлүүдө экени көрсөтүлдү.

3. Санитардык эпидемиологиялык кызматынын негизги каржылоосу мамлекеттен бөлүнөт. Каржы министирлиги жана Саламаттык сактоо министирлиги тарабынан белгилүү каржылоо саны бекитилип берилет. Бекитилген сметанын негизинде ай сайын санитардык эпидемиологиялык кызматынын мекелери каржылоо алышат.

Санитардык эпидемиологиялык кызматында өнүгүү боюнча азыркы талапка жооп берген нормаларды жана укуктук ченемдерди колдонуу керек, калктын муктаждыгы, жугуштуу оорулардын алдын алуу, аларды дарылоо жана медициналык жардам керектигин аныктоо, алардын жардамы менен смета түзүүдө жана каржы булактарын колдонууда, санитардык эпидемиологиялык мекемелери кызмат көрсөтүүдө, заманбап материалдык ресурстарды колдонуу үчүн кошумча каражаттарды табууну камсыз кылуу талап кылынат.

4. Акы төлөнүүчү кызматтар, бюджеттик каражаттары тарабынан көрсөтө албаган кызматтарды көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет жана медициналык жардамдын сапатын жогорулатууга мүмкүнчүлүк берет. Санитардык эпидемиологиялык кызматынын өзүн-өзү каржылоонун жана акы төлөнүүчү кызматынын натыйжасында, акы төлөнүүчү кызматынын орточо баасы 3363 сомду түзүп, жалпы алганда 300гө жакын акы төлөнүүчү кызматтын түрү бар экендиги аныкталды.

5. Жүргүзүлгөн талдоо көрсөткөндөй, 2016-2018- жылдары санитардык эпидемиологиялык кызматтын атайын чыгымдарынын аткарылышы боюнча берилген пландын 62%дан 85%га чейин факты түзсө, ал эми 2019 жылы 1,4% ге жана 2020- жылы 9,3%га пландан ашыкча чыгымдалган. Себеби дүйнөлүк COVID 19 илдетине байланыштуу планга кирбеген чыгымдардардын сарпталышы деп эсептейбиз.

Санитардык эпидемиологиялык кызматын мамлекеттик каржылоо кошумча каржылык ресурстарды тартуу жана аларды натыйжалуу пайдалануу жагынан кылдаттык менен карап чыгууну талап кылат. Калктын расмий эмес кошумча төлөмдөрү бул көйгөйдү чечүү жолу катары каралышы мүмкүн эмес. Бүгүнкү күндө медициналык уюмдарды башкаруунун экономикалык ыкмаларына өтүү медициналык уюмдарды каржылоонун олуттуу үлүшүн "көмүскөдөн" чыгарып салуу үчүн зарыл.

6. Илимий изилдөөдө каржылык көзөмөлдүн учурдагы түзүмү сын көз менен бааланат жана мыйзамдарды консолидациялоо зарылдыгы негизделген. Саламаттыкты сактоодо көзөмөлдүк функцияларды аткаруучу көзөмөлдөөчү органдардын ишинин сапатына талаптарды жогорулатуу жана текшерүүлөрдүн натыйжалуулугун жогорулатуу принципалдуу мааниге ээ.

Акы төлөнүүчү кызматтарды мамлекеттик жөнгө салуу чөйрөсүндө саламаттыкты сактоо тармагында каржылык көзөмөлдү өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыккан. Акы төлөнүүчү кызматтардын баасынын легитимдүүлүгүн аныктоонун жол-жоболорунун тизмеси сунушталат, медициналык кызматтын натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн бааны эсептөө методикасы иштелип чыккан.

Учурда Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылык механизмдин инструменттерин өнүктүрүү эле жетиштүү эмес, коюлган милдеттердин бардыгын аткарууну камсыз кыла турган тармакты өнүктүрүү үчүн жаңы кошумча ресурстарды тартууну издөө зарыл.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында, калктын өзгөрүп жаткан муктаждыктарына шайкеш келген коомдук саламаттык сактоонун практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүү жана кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Бул көйгөйдү чечүү санитардык эпидемиологиялык кызматынын зарыл элементине айланган жана акы төлөнүүчү кызматтарды көрсөтүүнүн ар кандай формаларын чагылдырган санитардык эпидемиологиялык кызматында ишкердикти өнүктүрүү болуп саналат. Изилдөөнүн алкагында автор тарабынан төмөнкү негизги сунуштар берилди:

1. Саламаттык сактоо тармагына бюджеттик каржылоонун жетишсиздиги шартында жана практикалык иш-аракетинин багытын өзгөртүүдө, ошондой эле кошумча каражат булактарын издөө зарылчылыгы келип чыгат. Санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоону өнүктүрүү алкагында жана тобокелчиликтерди минималдаштыруу үчүн модельдер иштелип чыкты;

2. Санитардык эпидемиологиялык кызматта мамлекеттик модели менен жана жеке медицинанын позитивдүү тажрыйбаларын колдонуу менен социалдык медициналык камсыздандыруу тутуму өркүндөтүлүүдө экени көрсөтүлүп жеке медициналык кызматтарды пайдалануу менен базар экономикасынын негизинде түзүлгөн акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүү сунушталды;

3. Санитардык эпидемиологиялык кызматына жыл башына, Каржы министирлиги жана Саламаттык сактоо министирлиги тарабынан белгилүү каржылоонун саны (суммасы) бекитилип берилет. Бекитилген сметанын негизинде ай сайын санитардык эпидемиологиялык кызматынын мекемелери каржылоо алышат. Бюджеттик каржылоо системасы бар мамлекеттик медициналык уюмдар менен иш алпарууну улантуу зарыл;

4. Социалдык сектордун принциптерине негизделген саламаттык сактоонун мамлекеттик системасы каржылоонун көп каналдуу тутумун жөнгө салууга көзөмөл кылуу жана акы төлөнүүчү кызматтардын артыкчылыгы эске алынып, айтылган тейлөөнү өнүктүрүү;

5. Санитардык эпидемиологиялык кызматынын каржылоосун, үч негизги экономикалык моделдин жардамы менен аныкталды. Тактап айтканда жеке медициналык кызматтарды пайдалануу менен базар экономикасынын негизинде түзүлгөн акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүсү; бюджеттик каржылоо системасы бар мамлекеттик медициналык уюмдар иш алпаруу; социалдык сектордун принциптерине негизделген саламаттык сактоонун мамлекеттик системасы каржылоонун көп каналдуу тутумун жөнгө салууга көзөмөл кылуу. Санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоону жөнгө салууну

өркүндөтүү багыттары талкууланып жана берилген модельдерди колдонуу үчүн сунуштар иштелип чыкты.

Санитардык-эпидемиологиялык кызматта иш-аракеттердин бюджеттен тышкаркы түрлөрү бар, алардан акча каражаттары акы төлөнүүчү медициналык кызмат көрсөтүүлөрдөн келип түшөт. Мамлекеттик салыктардын негизги жыйнагы кошумча нарк салыгы, киреше жана пайда салыгы, сатуудан жана акы төлөнүүчү кызмат көрсөтүүлөрдөн салык, товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн салыктардан түзүлөт. Жыл динамикасында кирешелердин түшүүсүнүн өсүшү байкалууда.

Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоо тутумунда каржылык механизмди жакшыртуу боюнча диссертациялык изилдөөдө сунушталган чараларды ишке ашыруу жеке бизнести тартууга жана саламаттык сактоо секторунда каржылоону эффективдүүлүгүн жогорулатууга жардам берет.

Диссертация боюнча ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Элчибаева, А. З. Өндүрүш мекемелериндеги товарлардын эсебинин өзгөчөлүгү [Текст] / А. З. Элчибаева // КМШга мүчө мамлекеттердин азык-түлүк коопсуздугун камсыздоо көйгөйлөрү: улуттук жана эл аралык аспекти. - 2011. - 271-276 б.

2. Элчибаева, А. З. Каржылык жана экономикалык агымдарынын маалыматтык башкаруусу [Текст] / А. З. Элчибаева // Журнал Экономика. Башкаруу. Билим. - 2015. - №2. - 96-101б. www.elibrary.ru/item.asp?id=42205230

3. Элчибаева, А. З. Бухгалтердик эсеп жана анын базар экономикасындагы орду [Текст] / А. З. Элчибаева // М. Рыскулбеков атындагы КЭУнун Жарчысы. -2013. - №2(25). - 330-332 б.

4. Элчибаева, А. З. Мамлекеттик мекемелерде акча каражаттарын бухгалтердик эсепте жүргүзүү [Текст] / А. А. Бексултанов, А. З. Элчибаева // И.Раззаков атындагы КМТУнун жарчысы. - 2019. - №3(51). - 270-277 б. www.elibrary.ru/item.asp?id=41561045

5. Элчибаева, А. З. Бюджеттик мекемелердеги каржылык жана каржылык эмес активдеринин эсеби [Текст] / А. А. Бексултанов, А. З. Элчибаева // Евразия илимий бирикмеси. - Москва, 2019. - №12 (58).- 194-196 б. www.elibrary.ru/item.asp?id=41835055

6. Элчибаева, А. З. Саламаттык сактоону акы төлөнүүчү медициналык кызматтар аркылуу каржылоосу [Текст] / А. З. Элчибаева // Евразия илимий бирикмеси. - Москва, 2019. - №12 (58). - 283-286 б. www.elibrary.ru/item.asp?id=41835088

7. Элчибаева, А.З. Мамлекеттик мекемелердеги каржылык, бухгалтердик эсепти жүргүзүүдөгү негизги кызматтар [Текст] / А. А. Бексултанов, А. З. Элчибаева // И. Раззаков атындагы КМТУнун жарчысы. - 2019. - №3(55). - 488-494 б. www.elibrary.ru/item.asp?id=46121644

8. Элчибаева, А. З. Мамлекеттик мекемелердин аласа-береселери каржылык, бухгалтердик эсепте жүргүзүлүшү [Текст] / А. А. Бексултанов, А. З. Элчибаева // И.Раззаков атындагы КМТУнун жарчысы. - 2019. - №3(51). - 484-488 б. www.elibrary.ru/item.asp?id=46121643

9. Элчибаева, А.З. Саламаттык сактоо тармагындагы бухгалтердик эсептин мемориалдык ордерлерде жүргүзүлүшү [Текст] / А. А. Бексултанов, А.

З. Элчибаева // И.Раззаков атындагы КМТУнун жарчысы. - 2021. - №2(58).

Элчибаева Айзуура Замирбековнанын 08.00.05 – экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн «Кыргыз республикасынын санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоону өнүктүрүү» темасындагы диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: мамлекеттик каржы, атайын каражат, гранттар, станция, сметалык пландоо, башкаруу тармагы, өсүү жолдору.

Изилдөөнүн объектиси: Саламаттык сактоо министирлигинин Санитардык эпидемиологиялык кызматы

Изилдөөнүн предмети: Республикадагы санитардык эпидемиологиялык кызматын каржылоо жана анын өсүү жолдорун изилдөө.

Изилдөөнүн максаты: Республикадагы жугуштуу ооруларды алдын алуу, жарандарга тийиштүү маалыматтарды жеткирүү, жарандарды убагында тиешелүү дарылар менен камсыз кылуу, эпидемиологиялык кырдаалды алдын алуу, аларга кеткен каржылоону эсептеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: изилдөөдө анализ жана синтез методу, тутумдуу жана аналитикалык ыкма колдонулган, бул жалпысынан экономикалык талдоонун ишенимдүүлүгүн жана корутундулардын негиздүүлүгүн камсыз кылууга мүмкүндүк берди.

Илимий жаңылык: базар мамилелеринин шарттарыда ар бир бюджеттик мекемелерде, бюджеттик каражаттардын туура пайдалануу жолу сунушталды; базар мамилелердин шартында бюджеттик мекемелердеги (Санитардык-эпидемиологиялык тармагында) өзүн-өзү каржылоо жана аны туура колдонуу жолдору сунушталды; бюджеттик мекемелердин каржы булактарын колдонууда өнүккөн чет өлкөлөрдүн мисалында, бюджеттик мекемелердин (Санитардык-эпидемиологиялык тармагынын) каржы булагын түзүү багыттары сунушталды.

Алынган натыйжалар: алынган натыйжалар Саламаттык сактоо министрлигинин Санитардык Эпидемиологиялык кызматында, ошондой эле тиешелүү профилдеги университеттер тарабынан окуу материалы катары колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу даражасы: диссертациялык иштин негизги жоболору илимий-теориялык жана илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда жана форумдарда баяндалган.

Колдонуу чөйрөсү: иштин негизги натыйжаларын Саламаттык сактоо министрлигинин Санитардык Эпидемиологиялык кызматынын каржылык ишин алып барууда, акы төлөнүүчү кызматтарга бааларды саноодо жана каржылык отчетторду түзүүдө колдонсо болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Элчибаевой Айзууры Замирбековны на тему:
«Развитие финансирования санитарно-эпидемиологической службы Кыргызской Республики», представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: государственные финансы, специальные фонды, гранты, станции, бюджетное планирование, управление, пути роста.

Объект исследования: Объектом исследования является Санитарно-эпидемиологическая служба Министерства здравоохранения КР.

Предмет исследования: Предметом исследования является финансирование санитарно-эпидемиологической службы республики и поиск путей ее развития.

Цель исследования: Расчет финансирования для профилактики инфекционных заболеваний в стране, доведение до граждан соответствующей информации, своевременное обеспечение граждан соответствующими лекарственными средствами, предупреждение эпидемиологической ситуации в стране.

Методы исследования: В исследовании применялся метод анализа и синтеза, системно-аналитический подход, что позволило обеспечить достоверность экономического анализа в целом и обоснованность выводов.

Научная новизна: в условиях рыночных отношений в каждом бюджетном учреждении предлагается способ правильного использования бюджетных средств; Предложены пути самофинансирования и его целевого использования в государственных учреждениях в условиях рыночных отношений (санитарно-эпидемиологический сектор);

Полученные результаты. Выводы и рекомендации, полученные в результате исследования могут быть использованы в качестве учебного материала в Санитарно-эпидемиологической службе Минздрава, а также вузах соответствующего профиля.

Степень использования. Основные положения диссертации представлены на научно-теоретических и научно-практических конференциях, семинарах и форумах.

Область применения: Основные результаты работы могут быть использованы в финансовой деятельности Санитарно-эпидемиологической службы Минздрава, при расчете цен на платные услуги и при составлении бухгалтерской отчетности.

SUMMARY

**dissertation of Elchibaeva Aizuura Zamirbekovna on the topic:
“Development of financing of the sanitary and epidemiological service of the
Kyrgyz Republic”, submitted for the degree of candidate of economic sciences in
the specialty 08.00.05 - economics and management of the national economy**

Key words: public finances, special funds, grants, stations, budget planning, management, growth paths.

Object of study: The object of study is the Sanitary and Epidemiological Service of the Ministry of Health of the Kyrgyz Republic.

Subject of study: The subject of the study is the financing of the sanitary and epidemiological service of the republic and the search for ways to develop it.

The purpose of the study: Calculation of funding for the prevention of infectious diseases in the country, bringing relevant information to citizens, timely provision of citizens with appropriate medicines, prevention of the epidemiological situation in the country.

Research methods: The study used the method of analysis and synthesis, a system-analytical approach, which made it possible to ensure the reliability of the economic analysis as a whole and the validity of the conclusions.

Scientific novelty: in the conditions of market relations in each budgetary institution, a way is proposed for the correct use of budgetary funds; The ways of self-financing and its targeted use in public institutions in the conditions of market relations are proposed (sanitary and epidemiological sector);

Results: The conclusions and recommendations obtained as a result of the study can be used as educational material in the Sanitary and Epidemiological Service of the Ministry of Health, as well as universities of the relevant profile.

Degree of use: The main provisions of the dissertation are presented at scientific-theoretical and scientific-practical conferences, seminars and forums.

Scope: The main results of the work can be used in the financial activities of the Sanitary and Epidemiological Service of the Ministry of Health, when calculating prices for paid services and when compiling financial statements.

Формат 60x84 1/16
Бумага офсетная. Гарнитура «Times». Объем 1,75 п.л.
Печать офсетная. Тираж 100 экз.
Отпечатано в типографии «Аракет-принт»